

К.Недзельський * (м. Херсон)

СОТЕРІОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ЖІНКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ БУТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В житті українського народу жінка завжди відігравала важливу роль, що виходила далеко за межі її власне материнської функції – народжувати дітей задля того, щоб відбувалася біологічна зміна його поколінь. Українська жінка в повному сенсі цього слова виступала берегинею свого народу, маючи безпосереднє відношення до національної самоідентифікації українців, адже, як вихователька своїх дітей, закладала в їх душі позитивні для буття спільноти психологічні якості. Зважаючи на виразну релігійність і національну означеність української жінки, можна говорити про її сотеріологічну функцію в бутті української нації, позаяк саме завдячуючи своїй релігії та рідній церкві український народ зміг, попри важкі випробування долі, зберегти себе як повноцінний етнос, що здатний творити вищі рівні соціального буття. Але ж, ясна річ, не сама по собі релігія рятує когось від якихось негараздів, а люди як суб'єкти релігійності, що належним чином виконують волю Божу стосовно самих себе і своїх ближніх.

Отже, підставою для постановки проблеми стосовно погляду на жінку як на сотера українського народу є безпосередній зв'язок між буттям української нації та її релігійністю, а останню, як відзначають дослідники, значною мірою формує жінка. Доктор Б.Цимбалістий у статті “Родина і душа народу” зазначає: “Жінка-мати має особливе значення в ментальності українців” [Українська душа. – К., 1992. – С. 85]. Цей дослідник будує своє ствердження на спогадах тих українців, які знаходилися під тиском атеїстичної пропаганди, але яким вдалося зберегти свою релігійну свідомість передусім, як вони про це самі свідчили, завдячуючи прикладові віруючої матері. Він звертає увагу на те, що “в наших поетів Україна виступає найчастіше під символом

* Недзельський К.К. – кандидат філософських наук, доцент Херсонського державного університету.

жінки-матері (Т.Шевченко). “Україна-мати”, “ненька-Україна” – це епітети, які самі собою визначають характер українського патріотизму як любові синів до матері” [Там само]. Він також показує, що “в релігійному житті часто наголошується культ Богоматері більше, ніж культ Христа-Богочоловіка” [Там само, – С. 86].

Роль української жінки як сотера в бутті української нації тісно пов’язана з її виховною функцією. Як перша вихователька своєї дитини, вона впливає на її свідомість у найбільш чутливий період формування національно значимих рис і почуттів, зокрема її релігійності. Раннє дитинство є періодом найкращого сприйняття дитиною найбільш цінних для буття соціуму почуттів людини, для її успішної соціалізації, серед яких у першу чергу слід назвати почуття моральні, естетичні та релігійні. Дослідження, проведені американськими психологами релігії, довели, що найбільша релігійність спостерігається саме в дитинстві та підлітковому віці. Починаючи з 20 років релігійність поступово знижується і приблизно між 30 – 35 роками релігійний індиферентизм досягає свого апогею. В подальшому інтерес до релігії знову зростає, але ніколи не досягає того рівня, який притаманний дитині та підліткови [Попова М.А. Критика психологической апологии религии (Современная американская психология религии). – М., 1973. – С. 221-222].

Ці дослідження лише підтверджують з наукової точки зору прагнення деяких українських богословів та релігійних діячів привернути увагу до ролі української жінки у вихованні релігійності українського народу. Велике значення української жінки в етнозбереженні відзначав І.Огієнко (митрополит Іларіон). Він зокрема наголошував на проблемі створення родинного затишку, пов’язаного з оздобленням українського помешкання в національних традиціях, оскільки це “підносить нам духа” й овіває “душу теплом та спокоєм”, тобто на тому, що завжди було своєрідним привілеєм жінки. “Розумна й свідома мати, яка ревно пильнує за всім цим, скоро бачить наслідки такого національного провадження дому, – родина її міцна, а діти свідомі свого. А це – найбільше і найперше щастя кожної матері!” [Іларіон. Книга нашого буття на чужині. – Вінніпег, 1956. – С. 128-129]. І.Огієнко через все життя проніс образ своєї глибоко віруючої матері, яка заклала в його душу найвищі почуття любові до Бога, до власного народу і який, рано залишившись без батька, зміг, завдячуючи релігійно спрямованому вихованню своєї матері, стати одним із найавторитетніших українським вченим-філологом та богословом у ХХ ст.

Зважаючи на необхідність збереження української нації, І.Огієнко виступав проти змішаних в етнонаціональному та релігійному сенсі шлюбів: “Коли чоловік і жінка різної Віри, а до того ще й різної нації, така родина ніколи щасливою не буде. ...Мішані подружжя звичайно ведуть до винародовлення” [Там само. – С. 150-151]. А душпастир І.Музичка пояснює, що на відміну від єврейських традицій, згідно з якими євреї ідентифікують себе із національністю своєї матері, “у нашій європейській чи пак західній звичаю чоловік є головою родини, діти успадковують його прізвище і його національне (етнічне) походження” [Музичка І. Мішані подружжя. – Лондон, 1979. – С. 21]. Спостерігаючи за життям української діаспори в Англії, він засвідчує, що патрилійний підхід до національної ідентифікації, який прийнято також в українців, призводить до того, що діти українських жінок, які вийшли заміж за іноземців, часто перестають вважати себе українцями. “Скільки ми вже дівчат втратили в користь чужинців...”, – з сумом констатує цей дослідник [Там само, – С. 22].

Слід зазначити, що проблема етнозберігаючої ролі жіночого начала не є новою чи якоюсь винятковою для української нації. Вже з давніх часів люди усвідомили наскільки важливим є материнське начало для збереження свого роду, створивши культ жінки-матері. В Україні поширеним був культ святої Катерини, яка покликана була оберігати дівочу чистоту. Відомо також, що в слов'янській міфології існувала богиня Слава. Письменник IV ст. Агафангел писав про неї як про “велику царицю і пані, славу народу, що підтримує життя народне, матір всяких чеснот, добродійницю всього людського роду, золоту матір, матір-богиню” [Історія релігії в Україні: у 10 т. – Т.1.: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. – К., 1996. – С. 282-283].

Усвідомлення важливої для буття роду-спільноти ролі жінки-матері закріпилося і в мові: слова “родина”, “родовід” тощо семантично пов'язані з матрилійним принципом визначення родинних зв'язків. У витоках європейської цивілізації ще до виникнення християнства помітною була тенденція сакралізації жіночого начала, що мала на меті доведення до широкого загалу простої на перший погляд ідеї: суспільство, в якому занепадає мораль жіноцтва, приречене на нестабільність або й взагалі на безлад і повну дезінтеграцію усіх сфер життєдіяльності. Прикметним відтак є поцінування жіночої цнотливості, а нерідко - й мудрості. Наприклад, в поемах Гомера знаходимо свого роду “подвійну” мораль стосовно подружньої вірності. Якщо чоловіки можуть мати багато наложниць, проти чого законні жінки особливо не протестують, то жінка має берегти чистоту до

весілля і вірність після весілля. Одисея зовсім не прикрасило б таке довге очікування, як очікування його дружини [Оссовская М. Рыцарь и буржуа. – М., 1987. – С. 48].

І український етнос в цьому відношенні завжди був на передових позиціях. Однією із найважливіших рис релігійності українського народу було надання культового значення жіночому началу, що сягає ще часів трипільської культури. Формуючи в українській ментальності важливі з точки зору етнозбереження і етнотворення риси, зміцнюючи дух української нації і її волю до гідного життя, українська жінка, немов рятівниця людства Матір Божа, виступає покровителькою, захисницею українського народу. На жаль, у зв'язку із процесами демістифікації та секуляризації на тлі бездумного захоплення благами техногенної цивілізації, що особливим чином проявилися на сучасному етапі української історії, призводять до того, що жінка починає втрачати свою специфічну українську релігійність, а це, звісно, неминуче тягне за собою послаблення її позитивного впливу на свідомість дітей, яких вона виховує.

Жінка може бути не лише рятівницею, але й перетворитися на пряму свою протилежність, якщо не є вихованою в системі справжніх моральних і духовних цінностей. Тримаючи в своїх тендітних руках велику владу над буттям спільноти, жінка, як і будь-який володар, може рухатися по “сотеріологічній вісі” від полюсу порятунку до протилежного полюсу загибелі. Ще Аристотель звернув увагу на те, що добрий цар – “сотер” свого народу, може перетворитися у пряму свою протилежність – його тирана і винищувача. Ось чому розвинуті релігійно-філософські вчення, поруч із зразковою, чеснотною жінкою, завжди подавали “антизразок”, тобто таку жінку, яка не тільки не стверджує в суспільстві високу мораль, а й навпаки - руйнує її, не будучи здатною прищепити своїм дітям ідеалів добра і справедливості й слугуючи прикладом розбещеної поведінки. Вже в рамках моралі, виробленої в контексті національних релігій, знаходимо подібні протиставлення “жінки жінці” – жінки як вірної дружини і доброї матері своїм дітям, та жінки-розпусниці, від якої страждають як її чоловік, так і діти. Ця ідея знайшла відображення в образах Лукреції та Месаліни у Стародавньому Римі, а особливо – християнській моралі.

Добре відома дискусія про вчинок Лукреції, що точилася протягом багатьох століть в Стародавньому Римі, починаючи ще від епохи царів (кінець IV ст. до н.е.) і не скінчилася ще й у наш час. Така живучість цієї проблеми свідчить про надзвичайно важливу роль певних духовних і моральних рис жіночості для існування людства. Окрім того, що в образі Лукреції Тріціпітіни зафіксовано зразковий образ чеснотної

дружини, яка трагічно позбавила себе життя після грубого насилля, яке вчинив над нею царевич Секст Тарквіній, але й приклад того, як благородний вчинок жінки може змінити долю цілої держави. Відомо, що обурений народ, дізнавшись про наругу над порядною римлянкою, виступив на захист її честі і доброго імені, що зрештою призвело до падіння царської влади (біля 509 року до н.е.). [Роменець В.А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків. – К., 1983. – С. 19].

Безперечно, таке обоження жіночої чистоти впливає із культу богині Вести, яка в римській міфології виконувала функції оберігання священного вогню міської общини, курії, власної родини. Жриці Вести – весталки, обиралися з дівчаток віком 6–10 років, від яких вимагалось зберігати невинність протягом 30 років, а за порушення цієї заборони їх замурували живцем. Весталки підтримували у вогнищі храму Вести постійний вогонь як символ державної надійності і стабільності [Мифологический словарь. – М., 1990. – С. 122]. Цей культ яскраво засвідчує, що вже в давні часи люди добре усвідомлювали етнозберігаючу роль жіночого начала, при чому, якщо в первісну епоху на перший план виходила репродуктивна функція жінки, її здатність дарувати своєму роду нові життя, то з виникненням перших цивілізацій акцент зміщується в морально-етичну її складову і тепер в ній поцінуються насамперед такі моральні якості, як вірність і цнотливість. Ще в рамках первісного суспільства виникають правила, які регулюють сімейно-шлюбні відносини з точки зору етнозберігаючої функції, які, з одного боку, накладають табу на інцестуозні статеві відносини (екзогамія), але водночас вимагають не розпорошувати серед інших племен свій генофонд жіночою нерозбірливістю у виборі статевого партнера (ендогамія).

Прикметно, що таке зміщення вимог до жінки співпадає з активізацією процесів етогенезу, а відтак від жіночої вірності, моральної чистоти в буквальному розумінні залежало благополуччя або й навіть життя цілої спільноти. В Аристотеля є досить прозора алюзія на те, що Спарту погубили невірні і розпусні лакедемонські жінки, хоча говорить він про це в дусі апологета рабовласницького ладу: “Надто вільне становище жінок виявляється шкідливим з точки зору тієї головної мети, яку ставить перед собою [лакедемонський] державний лад, і не слугує благополуччю (eudaimonian) держави взагалі” [Аристотель. Політика // Аристотель. Соч. в 4-х т. – Т. 4. – М., 1983. – С. 428-429 (1269 b 13-15)]. Зрозуміло, що рабовласницька мораль вимагала більше зовнішнього примусу задля того, щоб тримати “в певних рамках” статеву поведінку жінки і лише прийняття християнства

переміщує цей контроль всередину її душі, що набуває вже значення самоконтролю.

Піднесенню духовності жіночого начала сприяло поширення культу Матері Божої, а тому навряд чи випадково, як стверджують деякі дослідники, становище європейської жінки в XII ст. покращилося [Оссовская М. Рыцарь и буржуа. – М., 1987. – С. 92]. Для нас особливо цінним є цей факт з огляду на те, що зазвичай Середньовіччя асоціюється із епохою, що розглядає жінку як втаємничену прислужницю диявола, а тому винаходило вишукані способи задля підтвердження своїх підозр у її зв'язках із темною силою. Нині жінок вже не спляють, проте підозри у їх невірності не зникли і поступово перемістилися в площину проблеми “непорочного зачаття” Діви Марії. Але даремно шукати реальних доказів того, аби підтвердити чи спростувати ідею “про непорочне зачаття”, позаяк вона має не стільки фізіологічне забарвлення, скільки моральне, а тому виступає як зразок, ідеал жіночої поведінки.

На відміну від біологічної сутності людини, яка змушує її чинити відштовхуючись від принципу реальності, етика вчить про належну поведінку, тобто не про ту, яка є, а якою вона має бути. Ось чому “непорочність” Діви Марії має розглядатися передусім як морально-етична проблема. А це означає, що замість того, щоб шукати відповіді на неї в жіночому тілі, слід знаходити їх в її душі, в чистоті її помислів стосовно статевої поведінки. У своєму соціетальному вимірі цей культ означає не що інше, як чітку інтенцію нашої думки на те, що жінка може виступати і як рятівниця, тобто своєрідний сотер свого роду, але водночас і як його руйнівниця. В християнському дискурсі це виглядає так: коли в жінці проявляється її божественна природа, тоді вона виступає берегинею своєї сім'ї, свого роду; натомість, коли в неї вселяється диявол, тоді добра від неї чекати не варто. З точки зору психології, диявольське в жінці – це вирування негатовних пристрастей в її душі, а божественне – високі і ніжні материнські почуття. Як показує тривалий релігійний досвід людства, розпалити в людині дикі пристрасті, а відтак і загубити її душу набагато легше, аніж опанувати їх засобами виховання і самовиховання й, тим самим, врятувати від моральної і духовної деградації.

Особливо підкреслено розводиться за полюсами “спасіння-загибель” жінка в моральній доктрині раннього християнства. З одного боку зустрічаємо культ Діви Марії, як найдовершенішого зразка моральної поведінки, яка, породивши Спасителя людства, сама, по суті, є його першою Спасителькою. Очевидно, що якби Син Божий через тіло своєї матері не зміг утілитися в боголюдину, то він не зміг би й

виконати роль Спасителя усього людства. Тут ми чітко бачимо те, що на жінку нібито не покладається прямо функція рятувати людство, проте їй дається не менш цінний дар – народжувати і належним чином виховувати своїх синів, які безпосередньо рятують своїх ближніх від духовної загибелі.

Однак, також добре відомо, що раннє християнство наскрізь просякнуте зневагою до жіночого начала як до такого, що спокушає чоловіка, зваблює його і губить його душу. Саме тому середньовічна християнська мораль виглядає нерідко як репресивний засіб щодо жіночості і закликає навіть вести безшлюбний спосіб життя задля порятунку своєї душі. Цілком ймовірно, що середньовічна мораль з її акцентуванням на гріховному началі в жінці, спонукала до руху жінок за емансипацію в добу Просвітництва. Добре відомі факти “полювання на відьом”, що нерідко у своїх засобах виходило далеко за межі здорового глузду. Але, тим не менш, такі речі сповнені певного сенсу і покликані були “вигнати жінку” із ніші “розбещеної спокусниці”, в якій вона, замість оберігання і спасіння людини, перетворюється у свою діаметральну протилежність – губителя себе і разом із собою цілого людського роду.

На психо-фізіологічному рівні це може пояснюватися так, що материнський інстинкт може легко переходити із культурою прищепленого почуття в темний інстинкт – дике, нестримне і невгамовне лібідо. Зрозуміло, що жінка, в якій пробудилося дике лібідо (менада, як жінка що “втратила розум” у греків; читай – “материнські почуття”) не лише є втраченою для суспільства. Вона стає для нього реальною загрозою, оскільки під загрозою опиняється виконання нею найважливішої для збереження людського роду материнської функції. Натомість материнський інстинкт для свого окультурення потребує тривалої і копіткої праці, тобто для того, щоб досягти рівня тих глибоких людських материнських почуттів, якими була наділена Матір Божа.

Культ Діви Марії першочергово спрямований саме на те, щоб піднести в жінці її материнське начало до рівня субстанційних основ соціального буття. Перетворити “сліпий” і холодний природний інстинкт розмноження в розумом освічені теплі материнські почуття, які на все життя можуть обігріти душевною теплотою її дітей і закласти в їх свідомість те найважливіше, що визначає гідне життя їх самих і їх народу – одне із найважливіших завдань національного виховання української жіночої молоді. І навряд чи це завдання можна виконати у відриві від іншого – відродження Української Національної Церкви з її чітко вираженим культом Діви Марії.

Слід зазначити, що поширення цього культу в українській релігійній традиції опосередковано сприяло самоствердженню і самозбереженню української нації, адже він позитивно впливав на формування високих материнських почуттів українських жінок. Втрата морального авторитету – культової сили образу Пречистої Діви Марії, призводить до негативних трансформацій в моральному житті українського жіноцтва. Позитивно оцінював цнотливість українських жінок відомий французький картограф Гійом Левассер де Боплан, що деякий час у XVII ст. прожив в Україні. Описуючи весільні звичаї українців, він наводить приклади того, наскільки високо ставилась в тогочасному українському суспільстві невинність молоді і взагалі жіноча цнотливість [Боплан Гійом Левассер. Опис України. – К., 1990. – С. 79-80].

Однак, на зміну стриманій в сексуальному житті жінці, вихованій на релігійних традиціях, святому образу Діви Марії, приходять культ розкріпаченої жінки, пропагований сучасними лібералізованими ЗМІ, для якої стать є передусім джерелом грубої фізіологічної насолоди, а не радості від дарування життя своїм дітям. Захисники моралі б'ють на сполох у зв'язку з поширення таких явищ, як зачаття дітей у позашлюбному статевому спілкуванні і нерідке, через це, викидання новонароджених дітей неповнолітніми жінками-матерями. Залишені без материнської ласки такі діти на все життя зазнають втрат в емоційному житті. Спеціальні дослідження, що свого часу були проведені за кордоном, показують: “Усі почуття, для яких характерним є елемент прагнення, прив'язаності до інших людей, що, мабуть, можна віднести до найбільш важливих людських рис, формуються на підставі зв'язку дитини з матір'ю, і, якщо вони не зародилися в дитинстві, в подальшому їх виникнення є майже неможливим” (Рашбург Й., Попер П. Секреты личности. – М., 1983. – С 14]. Найцінніше, що дає дитині її зв'язок із люблячою матір'ю, то це формування здатності любити інших людей і цінувати їх хороше до себе ставлення.

На жаль, деякі модні вчення про людину виконують роль, м'яко кажучи, не дуже вдалий заміників християнського шанування жіночого начала. Зокрема, своєрідна інверсія принципу дослідження в психоаналізі, коли за вихідний пункт береться не божественне, а гріховне, патопсихологічне начало в людині, призводить до погляду на жінку як носія грубих фізіологічних потягів, що містяться в її підсвідомому. Відтак стверджується, що жінці притаманний якийсь “кастраційний комплекс”, що нібито змушує її заздрити чоловікові за наявність у нього “повноцінного” дітородного органу, а тому, щоб

позбутися цього комплексу, всіляко маскулінізується. “Згідно з Фрейдом, у дівчинки формується *заздрість до пенісу*, що в певному сенсі є психологічним аналогом страху кастрації у хлопчика” [Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб, 2000. – С. 125]. Цілком можливо, що, з точки зору психопатології, ця теорія має право на існування, проте екстраполювати її положення на усі сторони життя жінки не варто. Адже так сама ця теорія може закомплексувати цілком нормальну в психологічному плані жінку стосовно своєї ущербності відносно чоловіків. Мабуть с таким же успіхом у чоловіків можна було б відшукати підсвідому *заздрість до жінки* з приводу того, що, на відміну від неї, вони не здатні народжувати дітей.

Найгірше ж є те, що вульгарно витлумачені положення психоаналізу здатні завдати нищівного удару моралі, вихованій на основі християнського віровчення. Зокрема, десакралізуючи образ Божої Матері, а разом із тим і святість народженого нею Сина Божого, це вчення - свідомо чи несвідомо - сприяє тотальному розпадові жіночої моралі. Не слід думати, що України цей наступ бездуховності не стосується, адже, незважаючи на давно розвінчані деякі положення класичного фрейдизму за кордоном, у нас вони нерідко сприймаються як щось нове і навіть екзотичне. Наслідки ж деградації українського жіноцтва на тлі багатьох інших негараздів, що їх зазнавала і продовжує зазнавати українська нація, можуть бути для неї просто катастрофічними. Вихована в традиціях української релігійності жінка завжди була рятівницею свого народу, однак вона може стати причиною його загибелі, коли й надалі такими ж темпами втрачатиме ознаки української національності і релігійності, піддаючись спокусам диявольського світу, що хитро маскується в “деталях” техногенної цивілізації і модних, широко розповсюджених псевдовчень про природу і сутність людини.

Згідно з християнським віровченням, спасіння досягається завдячуючи синергії (взаємодії) людини і Бога. Українська жінка завжди володіла унікальним даром відчувати і налагоджувати цей зв'язок, від чого вигравав весь український народ. Тож втрачати цей дар нерозумно, тим більше, що сучасний світ випробовує людей не тільки на здатність вижити фізично, але й духовно.